

دانشگاه پیام نور

دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی

گروه :

علوم اجتماعی

پایان نامه :

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته جامعه شناسی

عنوان تحقیق :

بررسی اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن
در بین معلمان و دانشگاہیان شهر زاهدان

استاد راهنما :

دکتر محمد جواد زاهدی مازندرانی

استاد مشاور:

دکتر پروانه دانش

دانشجو :

قادربخش جمال زهی

بهمن

۱۳۸۹

تقدیم به:

تمام انسان هایی که از فقر، محرومیت، تحقیر، تبعیض بی

عدالتی و

نابرابری اجتماعی

در فرآیند انسداد اجتماعی رنج می برند.

تقدیر:

توانا بود هر که دانا بود
زدانش دل پیر برنا بود
به گفتار دانندگان راه جوی
به گیتی بیوی و به هرکس بگوی
خدای علم و دانای را سپاس که به من توفیق کسب علم و دانش را ارزانی داشت
از استاد راهنما جناب آقای دکتر محمد جواد زاهدی مازندرانی بابت سعه صدر و
راهنمائیهای ارزنده، مفید، راهگشا و مستمر در طول مدت تحقیق کمال تشکرو قدر دانی را
دارم.

همچنین از راهنمائیهای مفید و مستمر استاد مشاور سرکار خانم دکتر پروانه دانش کمال
قدردانی را دارم.

و از کلیه عزیزانی که در طول مدت تحقیق به اینجانب مساعدت نمودند ه اند، تشکر
مینمایم.

۱-۱ مقدمه ۱

فصل اول

۲-۱-۲ طرح مسئله ۳

۳-۱-۳ اهمیت و ضرورت تحقیق ۵

۴-۱-۴ هدف پژوهش ۶

۴-۱-۴-۱ هدف کلی تحقیق ۶

۱۱-۵-۱ پرسش های پژوهش ۶

۶-۱-۶ تعاریف اعتماد ۷

تعریف مفاهیم ۷

۷-۱-۷ انواع عمده اعتماد ۱۱

۷-۱-۴-۱ کارکردهای اعتماد ۱۳

فصل دوم

۲-۲ مروری بر تحقیقات پیشین ۱۴

فصل سوم: مبانی نظری تحقیق

۳-۱-۱ پیشینه نظری ۲۰

۳-۱-۱-۱-۱ تئوری هایی درباره منشاء اعتماد اجتماعی ۲۰

۳-۱-۱-۱-۱ دیدگاه روان شناسی اجتماعی راجع به اعتماد اجتماعی ۲۰

۳-۱-۱-۲ دیدگاه جامعه شناختی راجع به اعتماد اجتماعی ۲۰

۳-۱-۲ دیدگاه تئوری بازی مجموع غیر صفر راجع به اعتماد ۲۲

۳-۱-۳ دیدگاه تئوری عقلانی راجع به اعتماد اجتماعی ۲۲

۳-۱-۴ رویکرد شناختی اعتماد اجتماعی ۲۳

۳-۱-۵ دیدگاه مکتب مبادله راجع به اعتماد ۲۴

۳-۲-۲ گیدنز : منابع اعتماد در فرهنگهای پیش از مدرن و مدرن ۲۴

- ۳-۳- جیمز کلمن ۳۴
- ۳-۴- رابرت پوتنام : سرمایه اجتماعی و اعتماد ۳۷
- ۳-۵- لومان ۴۱
- ۳-۶- جانسون : عناصر تشکیل دهنده اعتماد ۴۳
- ۳-۷- گامبتا ۴۵
- ۳-۸- پارسونز : اعتماد عامل ایجاد اتحاد و همبستگی در جامعه ۴۶
- ۳-۹- مارتین دویچ : نظریه بازی مجموع غیر صفر و سود و زیان مساوی شرکا در اعتماد ۴۷
- ۳-۱۰- اورت راجرز ۴۸
- ۳-۱۱- وبر : تلفیق روابط اجتماعی و انجمنی ۵۰
- ۳-۱۲-۱- فرانسیس فوکویاما : اعتماد و سیاست ۵۰
- ۳-۱۳- اینگلههارت ۵۳
- ۳-۱۴- رالز ۵۳
- ۳-۱۵- چلبی ۵۵
- ۳-۱۶- چارچوب نظری ۶۰
- ۳-۱۷- مدل تحلیلی تحقیق ۶۲
- ۳-۱۸- فرضیه های پژوهش ۶۳

فصل چهارم

- ۴-۱- روش تحقیق ۶۴
- ۴-۲- ابزار تحقیق ۶۴
- ۴-۳- متغیر های وابسته و مستقل ۶۴
- ۴-۳-۱- الف) متغیر وابسته : اعتماد اجتماعی ۶۴
- ۴-۳-۲- ب) متغیر های مستقل ۶۵
- ۴-۴- اعتماد یا اعتبار (vallidity) و یا پایایی یاروایی (Reliability) ۶۹
- ۴-۵- جامعه آماری و حجم نمونه ۷۰
- ۴-۶- روش جمع آوری داده ها ۷۰
- ۴-۷- حجم نمونه ۷۱
- ۴-۸- روش نمونه گیری ۷۱

- ۴-۹- تکنیک های مورد استفاده در تجزیه و تحلیل داده ها ۷۱
- جدول ۳-۱ مقایسه محیطهای اعتماد و مخاطره در فرهنگ های پیش از مدرن و مدرن..... ۳۲
- جدول ۳-۲- دینامیک اعتماد بین شخصی ۴۵
- جدول ۳-۳- مقایسه دیدگاههای نظری اعتماد بین نظریه پردازان کلاسیک و معاصر ۵۸

فصل ۵ : تجزیه و تحلیل آماری

- جدول ۵-۱- توضیح فراوانی بر حسب جنسیت ۷۲
- جدول ۵-۲ توضیح فراوانی بر حسب قومیت ۷۲
- جدول ۵-۳ توضیح فراوانی بر حسب سن ۷۳
- جدول ۵-۴ توضیح فراوانی بر حسب شغل ۷۴
- جدول ۵-۵ توضیح فراوانی بر حسب مدرک تحصیلی ۷۵
- جدول ۵-۶ توضیح فراوانی بر حسب هزینه متوسط زندگی ۷۶
- جدول ۵-۷ توضیح فراوانی بر حسب نوع منزل مسکونی ۷۷
- جدول ۵-۸- جداول درصد پاسخ های نمونه ۷۹
- جدول ۵-۹ آزمون کلموگروف اسمیرنوف ۸۳
- جدول ۵-۱۰- آزمون اسپیرمن رابطه بین پایگاه اجتماعی و اعتماد اجتماعی ۸۴
- جدول ۵-۱۱- آزمون اسپیرمن رابطه بین احساس عدالت اجتماعی و اعتماد اجتماعی ۸۴
- جدول ۵-۱۲- آزمون اسپیرمن رابطه بین محرومیت نسبی و اعتماد اجتماعی ۸۵
- جدول ۵-۱۳- جدول توافقی بر حسب شاخص قومیت و امکان بهره برداری از فرصتها ۸۵
- جدول ۵-۱۴- جدول توافقی بر حسب مقایسه امکانات قومیتها با یکدیگر ۸۶
- جدول ۵-۱۵- میانگین نظر قومیتها بر حسب هر یک از شاخصهای مورد بررسی ۸۷
- جدول ۵-۱۶- آزمون آنالیز واریانس هر یک از شاخصها و بررسی تفاوت آنها در هر یک از قومیتها ۸۷
- جدول ۵-۱۷- آزمون آنالیز واریانس اعتماد اجتماعی ۸۸
- جدول ۵-۱۸- میانگین و انحراف معیار ۸۸
- تحلیل مسیر ۸۹

فصل ۶

- نتیجه گیری ۹۰
- پیشنهادات ۹۵

۹۶	منابع
۱۰۱	منابع انگلیسی
۱۰۲	پیوستها

چکیده :

اعتماد از جمله مفاهیمی است که طی دو دهه اخیر محققان مختلف از دیدگاه های گوناگونی به آن نگریده اند. برخی همانند فوکویاما بیشتر به جنبه های اقتصادی ، برخی دیگر مانند پوتنا به ابعاد سیاسی آن و جامعه شناسانی همچون گیدنز ، به ابعاد جامعه شناختی آن توجه بیشتری داشته اند. هدف کلی این تحقیق بررسی میزان اعتماد اجتماعی و عوامل موثر بر آن در بین فرهنگیان و دانشگاهیان شهر زاهدان می باشد.

سؤال آغازین تحقیق : « آیا در جامعه فرهنگی و دانشگاهی زاهدان اعتماد اجتماعی وجود دارد ؟ » فرضیات پژوهش بر اساس ضرایب همبستگی « رو اسپیرمن » و « تاوکندال » مورد آزمون قرار گرفته اند. این تحقیق دارای سه فرضیه اصلی میباشد . فرضیه اول آن عبارتست از : « بین پایگاه اجتماعی و اقتصادی و اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد ». که این فرضیه مورد تأیید قرار نگرفت. یعنی رابطه معنا داری بین پایگاه اجتماعی و اقتصادی و اعتماد اجتماعی وجود ندارد. دومین فرضیه تحقیق : « بین احساس عدالت اجتماعی و اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد » مورد تأیید قرار گرفت. یعنی بین احساس عدالت اجتماعی و اعتماد اجتماعی رابطه معنا دار و مثبتی وجود دارد. بعبارتی هر چه احساس عدالت اجتماعی افزایش یابد اعتماد اجتماعی افزایش می یابد. که نتایج حاصل از این تحقیق حکایت از احساس عدالت پایین جامعه مورد تحقیق دارد. سومین فرضیه تحقیق : « بین و اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد ». مورد تأیید قرار گرفته است. که بین محرومیت نسبی و اعتماد اجتماعی رابطه ای معنا دار و منفی وجود دارد. یعنی هر چه میزان نابرابری افزایش یابد، اعتماد اجتماعی کاهش می یابد و نتایج حاصل از این تحقیق حکایت از وجود میزان بالای نابرابری اجتماعی در جامعه مورد تحقیق دارد.

نتایج تحقیق نشان می دهد که احساس محرومیت نسبی و احساس تبعیض به میزان قابل ملاحظه ای در جامعه مورد تحقیق بالا می باشد و احساس عدالت اجتماعی پایین است که پایین بودن اعتماد اجتماعی را به دنبال داشته است.

۱- مقدمه

اعتماد از جمله مفاهیمی است که در یکی دو دهه اخیر در عرصه علوم اجتماعی، گسترش و رشد زیادی داشته است. طبعاً محققان مختلف از دیدگاه‌های گوناگونی به آن نگریسته‌اند و به تبیین و توضیح دلایل اعتماد، تقویت و ارتقاء آن، تبعات و تأثیرات کاهش و تضعیف آن پرداخته‌اند. در این میان برخی همچون فوکویاما بیشتر به جنبه‌های اقتصادی توجه داشته‌اند و برخی دیگر مانند رابرت پاتنام به ابعاد سیاسی آن بیشتر پرداخته‌اند. و جامعه‌شناسانی چون گیدنز به ابعاد جامعه‌شناختی آن توجه بیشتری داشته‌اند. گیدنز معتقد است که اعتماد دقیقاً خط اتصال بین اعتماد و اطمینان است بنا به تعریف وی اعتماد اجتماعی در واقع عاملی اساسی در احساس آرامش جسمانی و روانی و در نهایت امنیت اجتماعی در شرایط عادی زندگی روزمره است. و علت این که ما اغلب در فعالیت‌های جاری خود کمتر از آنچه واقعاً هستیم احساس ضعف و ناتوانی می‌کنیم به دلیل عدم وجود اعتماد بنیادین، در حالت کلان و عدم وجود اعتماد اجتماعی می‌باشد.

لومان با وجود پذیرش این که اطمینان و اعتماد پیوند تنگاتنگی با هم دارند، تمایزی میان دو واژه می‌نهد که پایه بررسی اش را در زمینه اعتماد فراهم می‌سازد. به گفته او، اعتماد را باید در رابطه نزدیک با مخاطره در نظر گرفت یعنی همان اصطلاحی که تنها در دوره مدرن پدیدار شده است. مفهوم مخاطره از شناخت این واقعیت ریشه می‌گیرد که پیامدهای پیش‌بینی نشده ممکن است در نتیجه فعالیتها یا تصمیمهای ما آدمها پیش آیند و این پیامدها بیانگر معانی پنهان طبیعت یا نیت‌های وصف ناپذیر خدایان نیستند. ... مخاطره مستلزم هشیاری به شرایط مخاطره است، حال آنکه اطمینان چنین معنایی را در بر نمی‌گیرد اعتماد و اطمینان هر دو به چشمداشت‌هایی راجع اند که می‌توانند برآورده نشوند و یا موجب دلسردی گردند ... به نظر لومان، هر کجا که اعتماد مطرح باشد، فرد برای تصمیم‌گیری در پیش گرفتن یک مسیر کنش خاص، شقوق گوناگونی را آگاهانه در ذهن دارد. فردی که شقوق گوناگونی را در نظر نمی‌گیرد، در موقعیت اطمینان قرار دارد، حال آنکه کسی که این شقوق را می‌شناسد و می‌کوشد با مخاطراتی ناشی از آن مقابله کند، درگیر اعتماد می‌شود. در موقعیت اطمینان، شخص با سرزنش دیگران در برابر سرخوردگی از اطمینان واکنش نشان می‌دهد؛ اما در شرایط اعتماد، او باید بخشی از بار سرزنش را خود به گردن گیرد و ممکن است به خاطر اعتماد به یک شخص یا چیز دیگر افسوس خورد تفاوت میان اعتماد و اطمینان بستگی به این دارد که امکان سرخوردگی تحت تاثیر رفتار پیشین شخص باشد و در نتیجه

بستگی به تمایز دیگری دارد که میان مخاطره و خطر وجود دارد. اعتماد نوع خاصی از اطمینان است و چیزی یکسره متفاوت از آن نیست (گیدنز، ۱۳۸۷: ۳۷) تا بدترین ترتیب اعتماد در روابط بین انسانها و کنش های آنها نمود پیدا می کند به خصوص در آن دسته از کنش هایی که جهت گیری معطوف به آینده را دارند و آن نوعی رابطه کیفی است که به تعبیر کلمن قدرت عمل کردن را تسهیل می کند. اعتماد اجتماعی، بعنوان موضوع پژوهش حاضر، یکی از جنبه های مهم روابط اجتماعی است و زمینه ساز همیاری و مشارکت اجتماعی بین اعضای جامعه می باشد. اعتماد پیش شرط عمده و کلیدی برای موجودیت هر جامعه ای محسوب می شود و همچنین تسهیل کننده مبادلات در فضای اجتماعی است بطوریکه هزینه مبادلات اجتماعی را به حداقل می رساند و برای حل مسایل مربوط به نظم اجتماعی نقش تعیین کننده ای دارد. اعتماد عنصر پیش قراردادی و مقوم حیات اجتماعی است. که در متن کنش های انسانی نمود پیدا می کند اهمیت اعتماد در روابط و تعاملات اجتماعی و کارکردهایی که برای جامعه ایفا می نماید، امری بدیهی می باشد بطوریکه با فقدان اعتماد، پیوندهای مشترک بین افراد از بین می رود و احساس نا امنی و مخاطره بین افراد بوجود می آید و ... بدین ترتیب می توان نتیجه گرفت که اعتماد اجتماعی بعنوان یکی از شاخص های سرمایه اجتماعی (که خود آن بعنوان یکی از ابعاد توسعه اجتماعی می باشد) دارای اهمیت می باشد

(فصل اول)

۱-۲- طرح مسئله :

سؤال آغازین : آیا در جامعه فرهنگی و دانشگاهی شهر زاهدان اعتماد اجتماعی وجود دارد ؟

در ادبیات جامعه‌شناختی مفهوم اعتماد اجتماعی ، هم به عنوان ویژگی افراد ، ویژگی ارتباطات اجتماعی ، و هم ویژگی نظام اجتماعی با تاکید بر رفتار مبتنی بر تعاملات و سوگرها در سطح فردی مفهوم سازی شده است (امیر کافی ، ۱۳۷۴ : ۱۱) .

در بیان مفهوم جامعه می توان گفت که جامعه از یک عده افراد تشکیل شده است که برای ارضاء نیازهایشان با هم روابط اجتماعی دارند پس به این ترتیب « هدف » انسان ها ، ارضاء نیاز است و روابط اجتماعی ، « وسیله » . از این جاست که دانشمندان به روابط اجتماعی به منزله یک واقعیت مهم و مستقل می نگرند و آن را در قالب یک رشته خاص به نام جامعه شناسی بررسی می کنند (رفیع پور ، ۱۳۷۸ : ۷۳) . علاوه بر ساخت و میزان روابط در یک جامعه ، استحکام روابط بین اعضای آن بسیار حائز اهمیت است . استحکام روابط ، احساس دوری و نزدیکی افراد نسبت به هم یا احساس پیوند قوی در روابط بین افراد ، عامل اساسی در دوام و استمرار این حالت است .

انسان ها به طور ذاتی در تعامل و تقابل با دیگران ، نیازهای خود را برطرف ساخته و گذران امور می کنند اثرات دست این کنش های متقابل و نقش های آن ها تا حدی است که حذف آن زندگی را غیر ممکن می سازد ؛ اما دانشمندان علوم اجتماعی با نگرشی کنجکاوانه در واقع ، به شناسایی این کنش ها پرداخته و به مجموع عواملی پی برده اند که آن را سرمایه اجتماعی (social capital) نامیده اند . این مفهوم در بر گیرنده مفاهیمی همچون ، اعتماد ، همبستگی و وفاق اجتماعی میان اعضای یک گروه یا یک جامعه است (موعید فر ، ۱۳۸۴ : ۳۴) بنابراین ، اعتماد یکی از مهمترین نیروهای ترکیبی موجود در درون جامعه است بعضی از صاحب نظران به وجود خرده فرهنگ های متفاوت و چند پارگی های اجتماعی و فرهنگی (نظیر مسایل اقوام) آن را در ایجاد روشهای اجتماعی کردن مبتنی بر بدگمانی و ناباوری نسبت به دیگران مؤثر قلمداد می کنند بدین ترتیب با بررسی میزان اعتماد میان گروه ها ، اقوام و اعضای که در سطوح و بخشهای گوناگون جامعه قرار گرفته اند میتوان تصویری کشید که تا چه حد روابط میان افراد جامعه الگومند و پیش بینی پذیر و منظم است نکته دوم اینکه در جامعه امروزی سازمانها و نهادهای اجتماعی نوینی شکل گرفته و می گیرند بطوریکه امروزه سازمانهای بوروکراتیک ، خدماتی ، تولیدی ، آموزشی ، فرهنگی و ... مشاهده می گردند که هر کدام نقش ویژه و خاصی را بر عهده دارند و معمولاً هر سازمان هدف یا اهداف معینی را دنبال می کند و

برای محقق شدن آن اهداف، سازمان مربوطه شکل گرفته است لذا می‌خواهیم بدانیم میزان اعتماد مردم به سازمانها در کنار اعتماد به یکدیگر (فضای عمومی جامعه) تا چه اندازه می‌باشد

از آنجائیکه استان سیستان و بلوچستان، خرده فرهنگ‌های گوناگون و اقوام مختلف قومی - مذهبی، زبانی مختلفی را در بر می‌گیرد که در طول سالها با فراز و نشیبهایی در کنار یکدیگر زندگی مسالمت آمیزی داشته و دارند و این خرده فرهنگها و اقوام و طوایف و گروه‌ها الگوهای رفتاری و سبک زندگی خاصی برای خود دارند این تنوع قومی، قبیله‌ای و مذهبی در استان سیستان و بلوچستان در شرایط فقدان برنامه ریزی منسجم اجتماعی افزون بر تشدید شکافهای قومی - مذهبی و رقابت‌های قومی - مذهبی و نیز رقابتهای بین قبیله‌ای و بین گروهی و ایجاد فاصله بین گروهی و قومی به تضعیف اعتماد اجتماعی منجر خواهد شد. اصولاً شرط برقراری ارتباط با دیگران در جوامع مدرن این است که افراد پیوندهای خود را و رای اجتماعات محلی گسترش دهند و این امر منوط به آن است که بر خلاف آنچه در جوامع سنتی رایج است افراد کسانی را که دوست نیستند دشمن نبینند و غریبه مترادف دشمن تلقی نگردد و افراد یکدیگر را به عنوان یک شخص منحصر به فرد که دارای قابلیت‌های خاص خود است ببینند و خاص‌گرایی در روابط جای خود را به عام‌گرایی دهد (انعام، ۱۳۸۱: ۶). اینک نظر به اینکه طی دهه گذشته سیستان و بلوچستان همواره کانون ناآرامی‌ها و کشمکش‌های قومی بوده و باعث تشدید شکافهای قومی - مذهبی و تضعیف وفاق و انسجام جامعه مورد تحقیق گشته است و تشدید شکافهای قومی - مذهبی و به تعبیری عمیق‌تر شدن این شکافها وفاق و انسجام اجتماع منطقه را برهم زده است و روند توسعه استان را بصورتی جدی به‌کندی کشانده است و به اعتماد برون قومی و بین قومی و ... خدشه وارد کرده است و این وضعیت بسیاری از هم‌وطنان و افراد بومی استان را به کام مرگ کشانده است و به یکی از دغدغه‌های اصلی مردم و مسئولان درآمده است و امنیت روانی مردم منطقه را سلب کرده است لذا بررسی میزان اعتماد اجتماعی و عوامل موثر بر آنبین معلمان و مدرسان و اساتید دانشگاههای شهرزاهدان مفید خواهد بود به دو دلیل جامعه آماری مورد تحقیق معلمان و مدرسان دانشگاههای شهرزاهدان انتخاب شده اند:

۱- چون فضای کشمکش‌های قومی و این نوع مسایل در منطقه غالب است و به نظر میرسد که بر روی اعتماد اجتماعی تاثیر منفی میگذارد می‌خواهیم ببینیم که فرهیختگانی که عهده دار کار تعلیم و تعلم هستند چه وضعیتی از این نظر دارند.

۲- در پیمایشی که در ارتباط با نگرش ایرانیان در سطح ملی و در بین مراکز استانهای کشور در سال ۱۳۸۰ توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی صورت گرفته است.

در بخشی از آن پیمایش میزان اعتماد پاسخ شونده‌گان نسبت به صنوف مختلف همچون معلمان ، اساتید دانشگاهها ، پزشکان ، هنرمندان ، ورزشکاران ، ارتشیان ، روحانیون ، بازاریان و... بررسی شده است که بیشترین درصد اعتماد پژوهش به معلمان و اساتید دانشگاه بوده است که در واقع این دو قشر نسبت به قشرهای دیگر جامعه مورد وثوق تر هستند.

۱-۳- اهمیت و ضرورت تحقیق :

موضوع سنجش میزان اعتماد از دو جنبه نظری و کاربردی حائز اهمیت است هم تحقیق بنیادی است و موجب شناخت بیشتر این بعد از جامعه شناسی می شود و هم کاربردی است و می توان با شناخت متغیرهای مؤثر بر اعتماد از نتایج آن در برنامه ریزی و سیاست گذاری استفاده کرد .

در این راستا می توان گفت بطور کلی اهمیت اعتماد متقابل در تعاملات اجتماعی تا بدان حد است که می توانیم بگوئیم که اگر اعتماد میان اعضای جامعه نباشد و یا کم باشد تعاملات و روابط میان افراد جامعه از تنظیم خارج می شود و روابط پایدار میان اعضای جامعه کمتر برقرار می شود و در مناطق قومی نشین مثل سیستان و بلوچستان که خرده فرهنگ های متعددی را در بر گرفته است اهمیت اعتماد متقابل در تعاملات اجتماعی به مراتب بیشتر حائز اهمیت است جامعه مرکب است از افرادی که نقشهای متفاوتی را بر عهده دارند و هر کدام پاسخگوی نیاز خاص اجتماعی اند و هر نقش محل مراجعه اعضای دیگر است در واقع افراد با نقش ویژه خود کارکردی را برای سایر اعضاء جامعه عرضه می دارند در این بین وجود اعتماد متقابل بر شکل گیری تعاملات و تداوم آن امری ضروری به نظر می رسد و در مقابل فقدان آن روابط میان افراد را به سمتی هدایت می کند که هر کسی به طور افراطی و تنها در اندیشه و فکر نفع شخصی خویش باشد و به منافع همگانی کمتر عنایت کند هر گاه هر کس منافع خویش را بدون توجه به منافع دیگران و مجموعه قواعد مشترک پذیرفته شده می خواهد دنبال کند پیوندهای مشترک و با دوام میان افراد متزلزل می گردد (مهدی شکبیا ، به نقل از صفری شالی ، ۱۳۸۶ : ۲۸) . این تردید در جامعه ای که فضای سیاسی ، اجتماعی و اقتصادی آن همچون سیستان و بلوچستان ناپایدار و دارای نوسان است بیشتر قابل ملاحظه و تامل است . ناپایداری نظم اجتماعی تا حدی ناشی از وضعیت و موقعیت در حال توسعه ای جامعه نیز می باشد جامعه امروزی ما نیز جامعه ای در حال توسعه است که دارای بحرانها و بی نظمی های اجتماعی ، سیاسی و اقتصادی نیز هست بررسی وضعیت و میزان اعتماد بعنوان عنصر اصلی

ارتباطات اجتماعی در میان مردم ، نهادها ، نقش ها و پایگاههایی که عناصر اصلی اجتماع را تشکیل می دهند وضعیت اجتماعی موجود را برای سیاستمداران و برنامه ریزان کشور ، در تمامی سطوح و نهادها روشن نموده ، تا بتوانند در جهتی برنامه ریزی کنند که موجب افزایش سطح اعتماد عمومی در نظم اجتماعی شود و بدین ترتیب به اهداف از پیش تعیین شده و دقیق تر و بهتر دست یابند.

بررسی اعتماد در بین معلمان و دانشگاهیان (مدرسان دانشگاهها) جامعه محل تحقیق که اقوام متعدد قومی و مذهبی را در خود جای داده است و شناخت عوامل تقویت یا تضعیف کننده آن برای داشتن برنامه ریزی درست ضروری به نظر می رسد . بررسی این موضوع می تواند اطلاعات مفیدی برای توسعه اجتماعی و اقتصادی این منطقه و جنوب شرق ایران فراهم سازد .

۱-۴- هدف پژوهش :

۱-۴-۱- هدف کلی تحقیق :

تحقیق حاضر به بررسی اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن در بین دانشگاهیان (مدرسان دانشگاه ها) و معلمان شهر زاهدان مرکز سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۸۹می پردازد .

۱-۴-۲- اهداف جزئی:

در تحقیق حاضر در کنار اهداف کلی ، اهداف جزئی زیر را مد نظر داریم :

- بررسی رابطه بین پایگاه اقتصادی و اجتماعی افراد با میزان اعتماد اجتماعی .
- بررسی رابطه بین محرومیت نسبی با اعتماد اجتماعی .
- بررسی رابطه بین عدالت اجتماعی با اعتماد اجتماعی .

۱-۵- پرسش های پژوهش :

- آیا بین پایگاه اقتصادی و اجتماعی افراد با اعتماد اجتماعی آنها رابطه ای وجود دارد ؟
- آیا بین محرومیت نسبی ، با اعتماد اجتماعی رابطه ای وجود دارد ؟
- آیا بین احساس عدالت اجتماعی و اعتماد اجتماعی رابطه ای وجود دارد ؟

۱-۶- تعاریف اعتماد :

ریشه اعتماد و وثوق به معادل کلمه ایمان یونانی بر می گردد که مورد استفاده قرار گرفته است . اعتماد در فرهنگ لغت معین در این معانی بکار رفته است : تکیه کردن بر ، سپردن چیزی را به کسی ، وثوق ، اطمینان ، (فرهنگ معین جلد ۱۷ ، ۱۳۷۸ : ۳۰۲) تکیه نمودن بر کسی (منتهی لارب) تکیه کردن (آندراج) سپردن چیزی را به کسی از روی صداقت و راستی (ناظم لاطباع) تکیه کردن

بر دیوار (اقرب الموارد) وا گذاشتن کار به کسی (آندراج) (لغت نامه ۱۳۷۷، ج ۲ : ۲۹۲۱)
اطمینان و اتکا به کسی یا چیزی داشتن ، (فرهنگ لاروس ، ۱۳۸۴ ، جلد ۱۱ : ۲۳۷) بر چیزی یا
کسی تکیه کرد ، کارش را به او سپرده ، اطمینان نمود . (الرائد ، جداول ، ۱۳۷۲ : ۱) (Trust)
اعتماد و اطمینان ، اطمینان و اتکا به کسی یا به چیزی داشتن (فرهنگ سخن ، جلد ۱) اعتماد
اجتماعی را می توان حسن ظن فرد نسبت به سایر اعضای جامعه تعریف کرد که این امر موجب
گسترش و تسهیل روابط اجتماعی فرد با آنها می شود (امیر کافی ، ۱۳۸۰ : ۱۸) . روبرت پوتنام در
کتاب « دموکراسی و سنتهای مدنی » درباره اعتماد می گوید : « اعتماد که یکی از عناصر ضروری
تقویت همکاری است یک عنصر غیر اختیاری و ناآگاهانه نمی باشد . اعتماد مستلزم پیش بینی رفتار
یک بازیگر مستقل است . اعتماد به همان اندازه که یک نگرش شخصی است ، یک دارایی ضروری
نظام اجتماعی نیز هست . افراد قادرند که به یکدیگر اعتماد کنند و به این دلیل هنجارها و شبکه های
اجتماعی است که عملشان در چارچوب آنها قرار می گیرد . » (پاتنام ، ۱۳۷۹ : ۲۹۲) . گنورک زیمل
به اعتماد به مثابه نوعی ایمان و اعتقاد افراد به جامعه می نگرد و معتقد است شکلی از ایمان به مثابه
وابستگی مطمئن به یک نفر یا یک اصل و یا باور به صور انتزاعی نظیر پول است . زتومکا می نویسد
: اعتماد عبارت از مطمئن بودن درباره کنش های احتمالی دیگران در آینده . در این ارتباط ، اعتماد از
دو مولفه اصلی تشکیل می شود : باورها و تعهدات . وقتی ما اعتماد می کنیم یعنی در مورد آینده
اعتماد داریم . « نشان دادن اعتماد ، نوعی پیش بینی آینده است یعنی به نوعی رفتار می کنیم که گویی
، آینده ، تعیین شده است » لومان آنتونی گیدنز ضمن باور با تعریف زیمل ، برداشت خود را با این
تعریف آغاز می کند که ، اعتماد به عنوان اطمینان یا اتکاء بر ماهیت یا خاصیت شخصی یا چیزی یا
صحت گفته ای توصیف می شود به اعتقاد او ، مفهوم اطمینان و اتکا در تعریف فوق به وضوح با آن
ایمانی که زیمل آن را توصیف کرده در پیوند و ارتباط است در واقع گیدنز بین دو نوع اعتماد تفاوت
قابل می شود : اعتماد به افراد خاص و اعتماد به افراد یا نظام های انتزاعی (شارع پور ، ۱۳۸۳ : ۷۳)
اعتماد مورد بررسی در این تحقیق، اعتماد به افراد یا نظامهای انتزاعی می باشد.

۱-۷- تعریف مفاهیم :

عدالت اجتماعی : عدالت یکی از معیارهای مشروعیت بخش نظام سیاسی است و نظام هایی
که گرفتار تولید و باز تولید نابرابری در جامعه هستند نمی توانند از مشروعیت یا مقبولیتی مستمر
برخوردار باشند بدین جهت آگاهی از قضاوت شهروندان در مورد منصفانه بودن عملکرد نظام
سیاسی ، همواره دارای اهمیت است .

تعریف احساس عدالت اجتماعی : در تعریف عدالت اجتماعی ، اتفاق نظر کافی وجود ندارد و در ادبیات جامعه شناسی نیز با معیارهای مختلفی تعریف گردیده است .

در اغلب تعاریف ارائه شده ، مفهوم عدالت اجتماعی معادل با مفهوم « برابری شهروندان » یا « شانس برابر در برخورداری از مواهب اجتماعی » تلقی گردیده است در تحقیق حاضر نیز مفهوم عدالت یا برابری اجتماعی با تاکید بر سه وجه یعنی « برابری قانونی ، برابری قضایی و برابری فرصتی شهروندان » تعریف گردیده است .

عدالت قانونی به معنای تامین نفع همگان در تدوین و وضع قوانین جاری جامعه است و عدالت قضایی یا رویه ای به معنای اجرا و اعمال قانون درباره همگان است به عبارت دیگر عدالت قانونی به عادلانه بودن قانون یا محتوای قانون نظر دارد و عدالت قضایی به عادلانه بودن روش اجرای قانون ، در این معنا ممکن است قانون غیر عادلانه با روشی عادلانه اعمال گردد یا بالعکس .

اما عدالت یا برابری فرصتی به معنای ملاک قرار گرفتن معیارهای موفقیت و شایستگی در ارتقاء و پیشرفت اجتماعی است بدین ترتیب احساس عدالت اجتماعی در تحقیق حاضر متضمن باور شهروندان به تحقیق عدالت قانونی ، قضایی و فرصتی در جامعه است .

تعریف احساس عدالت قومی : بی عدالتی قومی معمولاً به معنای « رفتار افتراقی با دیگران به دلیل قومیت آنها و نادیده گرفتن شانس برابر اعضای یک گروه قومی در دستیابی به منابع ارزشمند جامعه مثل شغل ، تحصیل ، درآمد قدرت و منزلت ...» تعریف می شود (ترنر، ۱۹۹۴: ۱۲۴) در سطح گروهی نیز توزیع برابر منابع ارزشمند اجتماعی در بین گروههای مختلف قومی شاخص عدالت قومی محسوب می گردد در این معنا احساس عدالت قومی به معنای ارزیابی مثبت (تلقی عادلانه) افراد (اعضا) از نحوه توزیع امکانات و منابع ارزشمند اجتماعی در بین گروه های مختلف قومی است ارزیابی عدالت در یک فرایند ، مقایسه اجتماعی صورت می گیرد و هر فرد امکانات اجتماعی قوم خود را در مقایسه با اقوام دیگر ، مورد ارزیابی قرار می دهد و مرجع مقایسه با گروه مرجع نقش به سزایی در ارزیابی عدالت دارد .

تعریف عام گرایی : عام گرایی نوعی سوگیری ارزشی است که به حسب آن معیارها و هنجارهای عام (ملی) بر معیارها و هنجارهای خاص (قومی) ترجیح داده می شود و به عبارتی دیگر عام گرایی تمایل و تعهد فرد را به رعایت هنجارها و موازین عام اجتماعی در موقعیت های مختلف نشان می دهد مفهوم متضاد عام گرایی ، خاص گرایی است که در اینجا به معنای ترجیح هنجارهای قومی بر هنجارهای ملی است دو مفهوم مذکور بر روی یک پیوستار قرار می گیرند در یک سمت این

پیوستار، عام‌گرایی و در سمت مقابل آن خاص‌گرایی قرار می‌گیرد، آنچنانکه نزدیک شدن به هر یک از دو قسمت پیوستار به معنای فاصله گرفتن از سمت دیگر است بدین جهت تقویت عام‌گرایی در جامعه متضمن تضعیف خاص‌گرایی خواهد بود و این دو مفهوم با رجوع به یکدیگر قابل درک هستند.

تعریف روابط بین قومی: رابطه بین قومی، رابطه اجتماعی بین اعضای دو یا چند گروه قومی است. رابطه بین قومی به چهار نوع عمده تقسیم می‌شود که عبارتند از: رابطه اقتصادی یا معیشتی مثل داشتن معامله و داد و ستد اقتصادی، رابطه فرهنگی یا فکری مثل هم‌فکری و مشورت، رابطه اجتماعی یا عاطفی مثل دوستی و معاشرت و رابطه سیاسی یا تعارضی مثل اختلاف، بگو و مگو و کدورت در بین اعضای دو یا چند گروه قومی، روابط چهارگانه بین قومی در تحقیق حاضر در سه وجه مورد توجه قرار گرفته‌اند که عبارتند از: «عمومیت، شدت و تقارن» عمومیت رابطه بین قومی، فراگیر بودن رابطه یا درصد افراد درگیر رابطه را نشان می‌دهد. شدت رابطه بین قومی، میزان یا عمق رابطه را بیان می‌کند و تقارن، بیانگر دو جانبه بودن رابطه در بین اقوام است.

تعریف احساس نزدیکی بین قومی: احساس نزدیکی بین قومی به معنای میل و آمادگی ذهنی اعضای هر قوم برای داشتن رابطه با اعضای سایر اقوام است مثل آمادگی برای وصلت، دوستی و معاشرت، همکاری، همسایگی و هم‌شهری بودن. این مفهوم در تحقیق حاضر در سه وجه مورد توجه قرار گرفته است که عبارتند از: «عمومیت، شدت و تقارن». منظور از عمومیت احساس نزدیکی بین قومی، فراگیری و گسترش اجتماعی و این نوع احساس در بین اعضای هر قوم است، شدت، عمق و میزان احساس نزدیکی را در بین اقوام بیان می‌کند و تقارن، دو جانبه بودن احساس نزدیکی را در بین اقوام، نشان می‌دهد.

اقوام ساکن استان: بنا به تعریف عرفی اقوام ساکنان استان عبارتند از: ۱- قوم بلوچ که اکثریت جمعیت استان حدود ۷۰ درصد را در بر می‌گیرد ۲- قوم زابلی که در ردیف بعد از بلوچ از حیث میزان جمعیت قرار دارد ۳- سایرین (مهاجرین بومی شده) که از نظر میزان جمعیت بعد از قوم زابلی قرار می‌گیرند.

انسداد اجتماعی: به فرایندی اشاره دارد که برخی گروه‌بندی‌های اجتماعی، دیگران را از دستیابی به منابع و فرصت‌ها محروم می‌سازند... پارکین این اصطلاح را برای تبیین رابطه بین قدرت و «نابرابری اجتماعی» برد و استدلال کرد که «قدرت صنعت ذاتی» هر گونه انسداد اجتماعی است و بر میزان دستیابی فرد به منابع و فرصت‌ها دلالت دارد او دو شکل اساسی را برای

انسداد اجتماعی فائل است : نخست تحریم که ابزار اولیه ای است که با آن جناح مسلط افراد تحت سلطه را از دستیابی به قدرت محروم می سازد ؛ و دوم غضب که ابزار کلیدی افراد تحت سلطه برای باز پس گیری قسمتی از قدرت از دست رفته است (گرب ، به نقل از زاهدی ، ۱۳۸۵ : ۵۰).

نابرابری اجتماعی : نابرابری اجتماعی به معنا کلی « به تفاوت های میان افراد یا جایگاه هایی که به صورت اجتماعی تعریف شده و افراد آن را اشغال کرده اند اشاره می کند . » از آنجا که جایگاه افراد بر نحوه زندگی آن ها و خلاصه بر « حقوق » ، « فرصت ها » ، « پاداش ها » و « امتیازاتی » که از آن برخوردارند ، تأثیر می گذارد . پس می توان گفت که نابرابری اجتماعی دلالت های حقوقی ، اقتصادی ، سیاسی و فرهنگی دارد . در این که زمینه های حقوقی ، اقتصادی ، سیاسی و فرهنگی آن دقیقاً بر چه خصوصیات دلالت دارد ، اتفاق نظر وجود ندارد و این بیشتر ناشی از این واقعیت است که تفاوت های موجود نابرابری اساساً دارای تعیین « تاریخی - مکانی » و « قومی - فرهنگی » هستند (زاهدی ، ۱۳۸۵ : ۳۹ تا ۴۰) .

قومیت : هنجارها و ارزش های فرهنگی که اعضای یک گروه معین را از دیگران متمایز می کنند گروه قومی گروهی است که اعضای آن از یک هویت فرهنگی مشترک ، که آنها را از گروه های دیگر پیرامون شان جدا می کند ، به نحو متمایزی آگاهی دارند . (گیدنز ، ۱۳۸۴ ، ۷۸۶)

تبعیض : فعالیت هایی که اعضای گروه معینی را از منابع یا پاداشهایی که گروه های دیگر می توانند به دست آورند محروم می کند (گیدنز ، ۱۳۸۴ ، ۷۸۶)

شهروند : عضو یک اجتماع سیاسی ، که دارای حقوق و وظایفی در ارتباط با این عضویت است (گیدنز ، ۱۳۸۴ ، ۷۹۵)

کثرت گرایی فرهنگی : همزیستی چندین خرده فرهنگ در یک جامعه معین در شرایط برابر جامعه چند قومی : جامعه ای که در آن چندین گروه بندی قومی همزیستی داشته و هر یک در اجتماعات یا مناطقی که تا حد زیادی جدا از دیگران است زندگی می کنند .

محرومیت نسبی : احساس محرومیت نسبت به گروهی که فرد خود را با آن مقایسه می کند .

اعتماد : ابراز اطمینان نسبت به اشخاص یا نظام های مجرد بر اساس نوعی « جهش به ایمان » که معمولاً مشکل نادانی یا بی اطلاعی را بر طرف می سازد .

اعتماد بنیادین : اعتماد به دنیای عینی و ملموس و همچنین اعتماد به همیشگی بودن دیگران که از تجربیات نخستین مراحل کودکی سرچشمه می گیرد .

امنیت وجودی: نوعی احساس تداوم و نظم در رویدادها، حتی آنهایی که به طور مستقیم در حوزه ادراک شخصی قرار ندارند.

نظام های کارشناسی: انواع نظام های کارشناسی و خبرویت مبتنی بر دانش ها و مقررات اجرایی قابل انتقال از شخصی به شخص دیگر.

۱-۸- انواع عمده اعتماد:

در این قسمت سه شکل عمده اعتماد (اعتماد بنیادی، اعتماد بین شخصی و اعتماد تعمیم یافته به صورتی مختصر مطرح می گردند).

۱-۸-۱ - اعتماد بنیادی:

اعتماد بنیادی نگرشی است نسبت به خود و دنیای پیرامون؛ و اعمال ما را متاثر می سازد و موجب تقویت تفکر می گردد که افراد و امور جهان قابل اعتماد هستند و بر استمرار و ثبات آن صحنه می گذارد اریکسون معتقد است که اعتماد بنیادی در مراحل اولیه زندگی (شیرخوارگی) انسان شکل می گیرد به اعتقاد او کودک معمولاً نخستین رابطه را با مادر برقرار می سازد کودک باید بتواند در کنار مادر احساس امنیت کند، اگر مادر به نیازهای جسمانی کودک پاسخ دهد و محبت و عشق و امنیت کافی برای او تامین کند از آن پس کودک شروع به پروراندن حس اعتماد خواهد کرد، نگرشی که نظر کودک درباره خودش و دیگران را مشخص خواهد کرد، اعتماد بنیادی ما را به مفهومی رهنمون می سازد که آنتونی گیدنز از آن تحت عنوان امنیت هستی شناختی (امنیت وجودی) یاد می کند منظور از امنیت وجودی اطمینانی است که اغلب موجودات انسانی از پیوستگی و استمرار هویت خود و محیطهای اجتماعی و مادی اطراف خود دارند به اعتقاد گیدنز امنیت وجودی یک پدیده شناختی نیست بلکه یک پدیده احساسی است و در ناخودآگاه ریشه دارد. آنچه مسلم است پاسخگویی به سؤالاتی از قبیل: آیا واقعاً وجود دارم؟ آیا من امروزی همان کسی هستم که دیروز بودم؟ آیا مردم واقعاً وجود دارند و... را نمی توان از طریق بحث عقلی و به شکل بی چون و چرا پاسخ گفت گیدنز معتقد است برای تبیین چنین موضوعاتی باید مراحل و عوامل جامعه پذیری مورد بررسی قرار گیرند.

۱-۸-۲ - اعتماد بین شخصی:

اعتماد بین شخصی شکلی دیگر از اعتماد است که در روابط چهره به چهره خود را نشان می دهد این شکل از اعتماد موانع ارتباطی را مرتفع می سازد و با کاستن از حالت دفاعی، بسیاری از

تعاملات مؤثر را موجب می شود. اعتماد بین شخصی حوزه ای از تعاملات میان عشاق، دوستان، همکاران و همچنین اعتماد میان رئیس و کارمند، سرپرست و کارگر، معلم و شاگرد، فروشنده و مشتری، پزشک و بیمار، راننده و مسافر و... را در بر می گیرد. به لحاظ نظری در یک رابطه مبتنی بر اعتماد و حداقل دو نفر حضور دارند؛ اعتماد کننده و فرد مورد اعتماد (امین) در این رابطه فرد مورد اعتماد بالقوه می تواند واکنش های متفاوتی از خود بروز دهد، که می توان آنها را به دو دسته تقسیم کرد: واکنشهای مثبت و واکنشهای منفی، بررسی دیدگاههای مختلف نشان می دهد که روابط اجتماعی در ایجاد اعتماد بین شخصی نقش اساسی ایفا می نماید اعتماد بین شخصی در روابط تعاملات اجتماعی معنا پیدا می کند، توسعه می یابد و تقویت می شود البته کیفیت و نوع روابط اجتماعی (ابزاری یا اظهاری) و همچنین میزان گستره روابط اجتماعی که از آن تحت عنوان سرمایه اجتماعی نام برده می شود در ایجاد و تقویت اعتماد بین شخصی تاثیر بنیادی دارد.

۱-۸-۳- اعتماد عام گرایانه:

اعتماد عام گرایانه را می توان داشتن حسن ظن نسبت به افراد جامعه جدای از تعلق آنها به گروههای قومی و قبیله ای تعریف کرد تعریف فوق بیانگر چند نکته اساسی است:

- ۱- اعتماد عام گرایانه تنها به افرادی که با هم تعامل دارند و روابط چهره به چهره برقرار می سازند، محدود نمی شود.
- ۲- اعتماد عام گرایانه حوزه ای از کسانی که با ما تعامل دارند یا بالقوه می توانند تعامل داشته باشند را در بر می گیرد.
- ۳- اعتماد تعمیم یافته مرزهای خانوادگی، همسایگی، قومی و محلی را در می نوردد و در سطح ملی گسترش می یابد.
- ۴- اعتماد عام گرایانه پدیده نسبتاً جدیدی است که همراه با شکل گیری دولتهای مدرن یا دولت - ملت مطرح می شود.
- ۵- اعتماد عام گرایانه لازمه همکاری و مشارکت میلیون ها شهروندی است که جوامع پیچیده و مدرن امروزی را تشکیل می دهند.

در جوامع سنتی اعتماد عام گرایانه وجود ندارد چرا که در چنین جامعه ای خطوط مشخصی بین خودی و بیگانه و همچنین بین دوست و دشمن وجود دارد و اعتماد محدود به کسانی است که به آن جمع تعلق دارند و هر کس خارج از آن قرار گیرد مظنون و مشکوک است.

با توجه به آنچه ذکر گردید اعتماد به سه صورت خود را نشان می دهد و یا به عبارتی سه نوع است:

۱- اعتماد بین فردی یا اعتماد به افراد آشنا.

۲- اعتماد اجتماعی یا اعتماد عام گرایانه یا اعتماد به بیگانگان.